

ΣΥΝΙΖΗΣΗ ΤΩΝ *ε*, *ί* ΣΤΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ1. Συνίζηση των *ε*/*έ* και *ι*/*ί* στην αρχαία και τη μεταγενέστερη Ελληνική.

Στον Όμηρο απαντά συχνά η ενδολεξική συνίζηση του *ε*/*έ* με το επόμενο φωνήεν, πχ. Πηληϊάδεω, θεός, νείκεα, ἠνώγεα, χρυσέου, ενώ αμφίβολη και πάντως σπάνια είναι η συνίζηση του *ι*/*ί*, πχ. πόλιος, Αιγυπτίας, Αιγυπτίων, Ιστιαίαν¹. Στη μεταγενέστερη Ελληνική εμφανίζεται επίσης για μετρικούς λόγους η ενδολεξική συνίζηση του *ι*/*ί*, πχ. στους σιβυλλικούς χρησμούς θαλάσσιοι, θεμείλια, αἴριον, πολιορκανος, ἐμφυλίον, τριηκοσίων, Ἐνναλίω, βαθειά, στους παπύρους Τραγιανός, υγειού, ὕγουςνείους, ὕψωνίῳ, ΣαραπιΓήωι², στα οποία η παρουσία του *γ* προδίδει πως το *ι* είχε γίνει *ι*.

Η στένωση του *ε* κυρίως και, λιγότερο, του *ε* σε *ι*/*ί* πριν από τα ισχυρά φωνήεντα *α*, *ο*/*ω* παρατηρείται σε ορισμένους κλάδους της Δωρικής, πχ. θεός>σιός, ἐάν>ιάν της Λακωνικής, θιοί της Α. Κρήτης και, με επίδραση ίσως της Δωρικής, στη Βοιωτική, πχ. ἀνέθεσαν>ἀνέθιαν, νέος>νίος, στη Θεσσαλική, πχ. Θιόζοτος>Θεόσοτος, στην Κυπριακή, πχ. θιόν, ἔπια³, στην Κοινή των

1. Γεώργιος Ν. Χατζιδάκις, *Ακαδημεικά Αναγνώσματα*, τόμ. 1., Αθήνα 1924, σ. 281· Αγαπητός Γ. Τσοπανάκης, *Εισαγωγή στον Όμηρο*, Θεσσαλονίκη 31977, σ. 176.

2. Karl Buresch στο *Reinisches Museum* 47 (1892), 333· Karl Dieterich, *Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache*, Leipzig 1898, σ. 58· Antonius Jannaris, *An historical Greek Grammar*, Hildesheim 21968 (11897), 155· Γεώργιος Ν. Χατζιδάκις, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* (MNE), τόμ. 1., Αθήνα 1905, σ. 352· Edwin Mayser - Hans Schmoll, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*, I 1, Berlin 1970, σ. 142· André Mirambel, «Semi-voyelles en grec moderne» *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 65 (1970), 143. Οι τύποι βραχιών (Ηρωδ. 1,41) αντί βραχιών και Ἀφουσίαν (Θεοφ. 496, 27) αντί Ὀφιοῦσσα δεν οφείλονται ίσως σε συνίζηση, όπως νομίζει ο Γ. Ν. Χατζιδάκις, MNE, 1.209, αλλά σε αναλογία προς τα βραχιόνιον και ουσίαν.

3. Vittorio Pisani, *Manuale storico della lingua greca*, Brescia: Paideia 21973, σ. 76, 85, 101, 110, 119· Ν. Ρ. Andriotis, *La loi de prophylaxie dans le vocalisme néogrec*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 37-38. Στο ὄσπρον (Ηρωδ. 2,561) αντί ὄσπριον δεν έχουμε ίσως συνίζηση, όπως νομίζει ο Γ. Χατζιδάκις, MNE, 1.210, αλλά τροπή *i* > *e* από επίδραση του *ρ*.

παπύρων, πχ. ἀρχιερέα, ἡαρινά, δήοντα, Κλήωνος, Τιμότιος, χριώστης¹.

2. Φωνητική ερμηνεία της συνίζησης.

Η συνίζηση τόσο στην αρχαία όσο και στη νέα Ελληνική δεν είναι υποχρεωτική. Εμφανίζεται «το μεν εν τω καθ' ημέραν κατεσπευσμένως εκφρομένω λόγω [...], το δε δια μετρικᾶς ανάγκης», καθώς γράφει ο Γ. Χατζιδάκις², ο οποίος και εξηγεί το φωνητικό αυτό φαινόμενο με τα εξής: «διὰ σπουδὴν τα φωνητήρια ὄργανα πλὴν τῆς γλώσσης ἐλάμβανον τὴν θέσιν ἥτις ἀπητεῖτο πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ἐτέρου, τοῦ ἀδρότερου τοῦ απαιτούντος μείζον ἀνοίγμα τοῦ στόματος, παρελείπετο δὲ ἡ ἰδιαιτέρα ἀρθρωσις καὶ δὴ ὁ σχηματισμὸς τοῦ λεπτοτέρου, ὁ συνεξεφωνεῖτο ὡς ἡμίφωνον καὶ δὲν ἀπετέλει ἰδίαν συλλαβὴν»³.

Ο Ν. Ανδριώτης⁴ γράφει ότι στα Μανιάτικα ονόματα του τύπου *δαγκωμαῖτᾶ*, *λαῖτᾶ* το *ι* δεν είναι παρά το *ε* της κατάλ. -*έα* «problablement après le déplacement de l' accent sur *a*», ο ίδιος⁵ όμως λέει πως η νεοελληνική κατάλ. -*ιά* προέρχεται από την κατάλ. -*έα* της αρχαίας Ελληνικής, αφού το -*έα* έγινε πρώτα -*ία*, παραπέμποντας σε μελέτες του Γ. Χατζιδάκι, όπου όμως ο Χατζιδάκις δεν λέει ότι η κατάλ. -*έα* έγινε πρώτα -*ία* και κατόπιν -*ιά*, αλλά, αντίθετα, αναφέρεται στην «επέκτασιν τῆς καταλ. -*έα* ἀντὶ -*ία* καὶ δὴ τὸν ἀγῶνα αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας, ἀναγόμενον εἰς τοὺς μτγν. καὶ πρῶτους μεσαιωνικοὺς χρόνους» (MNE 2.268), στην «κατ' ἀναλογίαν ἐξάπλωσιν καὶ ἐπίδοσιν τῆς -*έα* ἀντὶ -*ία*» (MNE 2.269)⁶. Ο Ν. Ανδριώτης⁷ επίσης είναι της γνώμης πως οι τύποι *νέα*, *εννέα*, *μηλέα*, *βασιλέας* έγιναν πρώτα *νία*, *εννία*, *μηλία*, *βασιλιάς* και κατόπιν *νιά*, *εννιά*, *μηλιά*, *βασιλιάς*, πως δηλαδή έγινε στένωση του *έ* και πως το *ί* έχασε τον τόνο, απορροφημένο, θα λέγαμε, ως ένα βαθμό από τα *λ, ν* που ουρανικοποιήθηκαν με την επίδρασή του. Ο καταβιβασμός όμως του τόνου του *ί* (και του *έ*) δεν παρατηρείται μόνο στις περιπτώσεις που πριν από αυτό έχουμε *λ* ή *ν*, αλλά και όταν έχουμε άλλα σύμφωνα, που δεν μπορούσαν, τουλάχιστον στην Κοινή Νεοελληνική (KNE)⁷, να ουρανικοποιηθούν, πχ. *βια*, *κλαδιά*, *θεῖος*, *μια*, *ροιά*.

Ο Α. Τσοπανάκης⁸ πιστεύει ότι για την KNE (και τα Ροδιακά ιδιώμα-

1. Mayser - Schmoll, ὁ.π., 40.

2. Γ. Ν. Χατζιδάκις, *Ακαδ. Αναγν.*, 1.282.

3. Γ. Ν. Χατζιδάκις, *Ακαδημ. Αναγν.*, 1.281· βλ. του ίδιου, MNE, 1.211, 2.408.

4. Ν. Ρ. Andriotis, ὁ.π., 29.

5. Ν. Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 3¹1983, λ.-*ιά* (1).

6. Βλ. και Χατζιδάκις, MNE, 2.199, 224, 232, 240 ἄπὸς ἐκ τῶν εἰς -*ία* [...] προ-ἦλθον τα εἰς -*έα* ταῦτα, 272 και στην *Αθηνά* 10 (1898), 4.

7. Andriotis, ὁ.π., 30· πβ. αὐτ. σ. 25.

8. Α. Γ. Tsopanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Αθήνα 1940·

τα) θα ήταν δύσκολη μια άμεση τροπή του *ε* σε *ι* και ο Μαν. Τριανταφυλλίδης¹ σημειώνει την εξής «ιστορική παρατήρηση»: «Όταν το πρώτο φωνήεν ήταν τονισμένο, έγινε πριν συντελεστεί η συνίζηση, και μετακίνηση του τόνου στο δεύτερο φωνήεν. Όταν το πρώτο φωνήεν ήταν *ε* (*αι*), τράπηκε αυτό σε (*ι*): *εννέα* - *εννιά*, *Ρωμαίος* - *Ρωμιάς*»², παραδείγματα όμως όπως *παιδιά* > *παιδιά*, *παιδιών* > *ιών*, *παιδιού* > *ιού* της ΚΝΕ δείχνουν ότι ο τόνος δεν μπορούσε να προφυλάξει από τη συνίζηση το τονισμένο φωνήεν, όπως επίσης δεν το προφύλαξε από την αφαίρεση, πχ. *δεκάξικδέκα* *έξι*, *μον* *ῥερες* < *μου ῥερες*, *καλά* *ῥαι*, *παράκανες*³.

Είπε ο Γ. Χατζιδάκις (MNE 2.408) ότι «αν οι *ι*, *ε* τονίζονται ή μη, τούτο ἔν τισι μεν ιδιώμασιν ἔχει σημασίαν⁴, ἀλλ' ἐν τη συνήθει γλώσση ουδεμίαν, διό και η συνίζησις γίνεται», *αν και ο ίδιος* (MNE 2.77, 262)⁵ την κατάλ. -*ιά* των θηλυκών πατριδωνυμικών, πχ. *Κρητικιά*, και των προσωπωνυμίων, πχ. *Κωνσταντινιά*, την παράγει από τη μεσν. κατάλ. -*εά* (δηλαδή με άτονο *ε*) < *αρχ.*-*εά*. Και ο Ν. Andriotis⁶ έχει επίσης παρατηρήσει ότι ο τόνος δεν εμποδίζει τη στένωση του *ε* σε *ι* και του *ο* σε *ύ* κοντά στα ισχυρότερα τους φωνήεντα.

3. Η συνίζηση των *ε/έ* και *ι/ί* στη μεσαιωνική δημόδη ποίηση.

3.1. Το προβληματικό οπωσδήποτε δεν είναι η συνίζηση των άτονων *ι* και *ε* (*αι*)⁷. Είδαμε τα παραδείγματα συνίζησης από την αρχαία και τη μεταγενέστερη Ελληνική, παραθέτουμε τώρα και παραδείγματα από τη μεσαιωνική δημόδη ελληνική ποίηση: από Διγ. (Trapp) ΖΙ 78 *χιονάται*, 79 *παλάτια*, 80 *χελιδόνια*⁸ Προδρ. (Hess. - Pern.) I 119 *αλήθβειαν*, III 371 *αποδειλιάση*, IV 172 *βιάζεσαι*, III 41 *θυμιατόν*, III 156 *χιώτικον* Διγ. GI 85 *στερεώς* Προδρ.

σ. 65· βλ. του ίδιου, «Contributo alla conoscenza dei dialetti greci dell' Italia meridionale» *L'Italia dialettale* 44 (1981), § 11b.

1. Στη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, Αθήνα 1941, §150.

2. Και ο Χρίστος Γ. Παντελίδης, *Φωνητική Κύπρου, Δωδεκανήσου, και Ικαρίας*, Αθήνα 1929, σ. 11 σημειώνει πως η τροπή *ε* *ι* του *κρίατος* προέρχεται από τη γεν. *κριάτου* (*κρεβάτου*), από τύπο δηλαδή με άτονο *ε*.

3. Βλ. André Mirambel, *Η νέα ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση*. Μετάφρ. Σταμ. Κ. Καρατζά, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη, 1978, σ. 22· Τριανταφυλλίδης, *ό.π.*, 165.

4. Δεν γίνεται συνίζηση στην Τσακωνιά, Μάνη, Λαγκάδια Αρκαδίας, παλιά Αθήνα, Μέγαρα, Αίγινα, Κύμη, Κύθηρα, Ζάκυνθο, Κεφαλληνία, Θεσπρωτία, Πόντο, Καππαδοκία, Έλυμπο Καρπάθου, Κάτω Ιταλία. Βλ. και Γ. Ν. Χατζιδάκις, MNE, 1.335· Ν. Ρ. Andriotis, *ό.π.*, 25.

5. Πβ. και Ν.Π. Ανδριώτης, *Ετυμ. Λεξ.*, λ. -*ιά* (2).

6. Ν. Ρ. Andriotis, *ό.π.*, 21.

7. Γενικά, η συνίζηση του *ε* δεν είναι τόσο συχνή όσο η συνίζηση του *ι*.

8. Δεν είδα στον «Διγ. Ακρ.» συνίζηση του *ε*, πχ. ΖΙ 26 *δίκαιος*, 37 *θήλεα*.

III 161 *ακέραιος*, IV 120 *δίκαιον*, III 355 *παλαιοκάλιγον*, IV 267 *παλαιόσπιτον*, IV 258 *παλαιοχαρβαλωμένη* I 36 και *ορίσει* Βέλθ. (Κριαρ.) 98 *ωραιωμένον*, 138 *βέβαιον*.

3.2. Πρόβλημα συζητήσιμο, καθώς είδαμε παραπάνω, είναι αντίθετα η στένωση και η συνίζηση του τονισμένου *έ* και η συνίζηση του τονισμένου *ί*. Κατά τη γνώμη μου, όπως η συνίζηση των *ε/έ*, *ι/ί* της αρχαίας Ελληνικής, έτσι και η συνίζηση του *έ* και του *ί* της υστερομεσαιωνικής και της νέας Ελληνικής θα πρέπει κατά πρώτον λόγο να οφείλεται στο γρήγορο ρυθμό με τον οποίο εκφωνείται ο προφορικός λόγος. Τη δυνατότητα για συνίζηση, την οποία έχει ο προφορικός λόγος, εκμεταλλεύτηκε στη στιχουργία η ποίηση, όχι μόνο η αρχαία ελληνική με τα προσωδιακά μέτρα και το μουσικό της τόνο, αλλά και η υστερομεσαιωνική και η νεοελληνική με το δυναμικό τους τόνο, και τον (σχεδόν) αποκλειστικό τους ιαμβικό ρυθμό, που είναι άλλωστε και ο επικρατέστερος ρυθμός του νεοελληνικού πεζού λόγου¹.

Από τα δημώδη μεσαιωνικά ποιήματα θα υπάρξουν παρακάτω παραδείγματα συνίζησης του *ί* και του *έ*. Ας σημειωθεί από τώρα ότι στα παλαιότερα από τα ποιήματα αυτά συναντάμε πολλά παραδείγματα ασυνίζησης *ί* και *έ*², ενώ αντίθετα, καθώς προχωρούμε στα δημωδέστερα, βρίσκουμε συχνότερα τη συνίζηση τους.

Παραδείγματα συνίζησης των *ί*, *έ*: Διγ. ΖΙ 90 *τριακοσίους Σαρακηνούς*. Esc. 80 *δειλία*³. Προδρ. III 50 ... *μετά μακρόεας τας μύτας*, 72 και *εδίωκες τας κορώνας*, 93 *σαρδαμαρίου παιδίν*, 104 και *μαγειρίαν τριπίνακον και τρία κομμάτια θύνναν*, 165 και *τας ποδέας του να έμπηξε*, 179 *κυπριωαρίου*, 185 *απαλαρέα*, 212 *μανίας*, 224 *βιτσέας συνάσσει*, 225 *ψωμίον*, 398 *ραβδέας*, IV 52 *σταμεναρέαν*, 204 *προσφαρίον*, 272 *βαφέαν*. Χρον. Μορ. 33 *γαρδιναλέους*, 48 *Ρωμαίων*, 183 *ευθέως*, 228 *γλυκέα*, 2551 *μακρόεα* (επίρρ.), 2807, 4053 *μερέα*, συχνά *Μορέας*. Αχιλλ. 41 *βασιλέως*, 61 *ανδρεία*, 69 *βραχίονας*, 112 *φαρία*, 143 *λουρικίων*. Πτωχολ. 87 *μία*. Βέλθ. 47 *γλυκέα*, 137 *ξενιτείας*. Ιμπ. 6 *ωραία*, 12 *ξενιτείας*, 22 *ευεργεσίες*, 32 *παρορησιάν*, 38 *ευγενειάν*, 80 *ωραίων*, 862 *καρδίας*, 882 *γλυκέα*.

1. Μ. Σετάτος, *Φωνολογία της Κοινής Νεοελληνικής*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1974, σ. 67, αριθμ. 6. Πβ. και Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, Αθήνα ²1962, σ. 232, όπου λέγεται ότι ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος απηύθυνε πιο κοντά από κάθε άλλο ρυθμό το βαθύτερο κυμάτισμα της λαλιάς μας».

2. πχ. Διγ. Ζ 10 *γονέων*, 58 *αλλέως*, 90 *καρδιαν*, 104 *πουλία*. Προδρ. 194 *αναπλαρέαν*, 230 *λαλιάς*, 235 *μυρωδία*. Γλυκάς 53 *καρδιαν*. Σπανέας 11 *καρδιάς*, 17 *στενοχωρίας*, 471 *χορτασιάν*. Αχιλλ. 56 *νεότερον*. Καλλ. *ανδρεία*, *θηρία*, *θαυμασία*.

3. Τέτοιου είδους αποκατάσταση του κειμένου βλ. στην Ιωάννα Καραγιάννη, *Ο «Διγενής Ακρίτας» του Εσκοριάλ*, Ιωάννινα 1976, σ. 80 κ.ε.

Τέτοιου είδους συνίζηση γίνεται και στις δυο επόμενες έμμετρες μεσαιωνικές παροιμίες: α) *Οι δύο τον έναν πείθουν τον και οι τρεις καταπονούν τον.* β) *Η γραία το καταχείμωνον τετράγκουρον εξήτει¹.*

Στα παραδείγματα αυτά, τα *ε, ι* τονίζονται, είναι όμως φανερό από το μέτρο ότι συνίζονται με το επόμενο φωνήεν, το οποίο, ως ισχυρότερο, προφερόταν περισσότερο χρόνο (μακρό) και γι' αυτό, σε μια (όχι πολύ) μεταγενέστερη εποχή απέσπασε τον τόνο από τα προηγούμενα *έ, ι*.

3.3. Πως πράγματι έτσι συνέβη, φαίνεται από τα επόμενα παραδείγματα², στα οποία ο τόνος από τα συνιζανόμενα *έ, ι* καταβιβάστηκε στο ισχυρότερο φωνήεν που τα ακολουθούσε: Διγ. Ζ 103 *πουλιά*, 110 *καρδιές*, 213 *ταχεώς*, 329 *ωρυώντο*, Ε 52 *μακροά*. Προδρ. Ι 46 *ποιόν ιμάτιον με έρραφας*; *ποιόν δίμιτον με εποίκες*, 259 *κοιλιά*, Π Η 58 *ετραυματιάσε*, Γ 64 *φιλοτιμιάς*, ΙΙΙ 49 *βαθεά*, 52 *τραχηλιά*, ΙΙΙ 216 ΙΙ *εννεά*, 372 *καρδιάν*, 387 *Ιλαριώνα*, ΙV 83, 94 *τεώς* (= *τέως*), 87 *κρονού σονγλεάν*, 128 *ευτυχιάν*, 217 *πτωχειά*, 231 *κρεάς*, *σονγλιταρεάν*, 263 *εκκλησιάν*. Σπανέας 524 *πικριά*. Αχιλλ. 143 *κονταριών*. Βελισσ. 389 *παρησιάν*, 392 *της βασιλείας*, 393 *βασιλεά*, 395 *Ρωμαίων*, 419 *πλεόν*, 421 *παραγγελιάν*. Πτωχολ. 80 *πλεόν*, 321 *παιδιά*. Διηγ. παιδ. 64 *ομαλιάν*, 328 *παραμερεά³*. Φυσιολ. 17 *ευωδιά*, 40 *θηριόν*, 42 *απροσεξιάς*, 46 *δνό*, 240 *πουλιά*, 244 *εκκλησιάς*. Πουολ. 3 *ορνιών*, 18 *πουλιά*, 36 *ποδεάς*, 39 *ατιμιά*, 76 *καρδιά*, 94 *χωριόν*, 179 *κοιλιά*, 235 *τα βονά*, 238 *καβαλλαριού*, 246 *αλλιώς*. Βέλθ. 56 *ξενιτειάν*, 74 *αποχωρισιάν*, 427 *καρδιάς*. Φλώρ. 6 *ηλικιάν*, 14 *παρησιάν*, 1017 *επιθυμιά*, 1802 *σοφιάς*. Ιμπ. 14 *αυθεντιάν*, 88 *κονταριού*, 131 *ανδραγαθιάν*, 868 *ενεργεσιάν*, 884 *εκκλησιές*, 683 και 694 *τριά* (= *τρία*).

3.4. Τη φάση αυτήν ακολούθησε η φάση της στένωσης του *έ* — τώρα πια *ε* — σε *ι⁴* η οποία, με βάση τους οχτώ τυπωμένους τόμους του Λεξικού του Κριαρά⁵, διαπιστώνεται στους εξής τύπους: *βαθιά* (επίρρ.) Αχιλλ., Ιμπ., Ερωτόκρ., κ.ά., *βασιλιάς* Σπαν., Φλώρ., Απολλ., Λίβ., Θρηγ. Κωνπ. κ.ά., *βαριά* (ε-

1. Karl Krumbacher, *Mittelgriechische Sprichwörter*, München 1894, σ. 106, 125

2. Για οικονομία χώρου παραλείπω τα περισσότερα από τα παραδείγματα που συγκέντρωσα από τον «Διγενή Αχρίτα» ως τον «Ερωτόκριτο».

3. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στη «Διγ. Παιδ.» υπάρχουν, αντίθετα, πολλά ασυνίζητα, πχ. *δίκαιον*, *χαρτία*, *εις μίαν*, *βασιλεά*, *στερεάν*, *κλωτσέα*, *αυτία*, *θηρία*, *ταβλία*, *κωνχησάι*, *κοιλιά*, που δείχνουν, νομίζω, ότι το έργο είναι αρκετά πρώιμο. Στον «Πουολόγο» τα συνιζημένα είναι πολύ περισσότερα, τηρουμένων βέβαια των αναλογιών.

4. Πβ. τις γραφές *απιθεά*, *μηλεά*, *νεός* κττ. του Γ. Χατζιδάκι, πχ. ΜΝΕ, 2.200, 232, κ.α.

5. Εμμ. Κριαράς, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας*, 1-8, Θεσσαλονίκη 1969-1982, στις λέξεις· βλ. εκεί και τις βραχυγραφίες.

πίρρ.) Διγ. Esc., Περί ξεν., Έρωτοπ., Αχιλλ. κ.ά (ενώ βαρέα Διγ., Διήγ. παιδ.), βαριά (ουσ.) Φαλιέρ., γλυκιά (επίρρ.) Διγ. Esc., Χρον. Μορ. κ.ά., γονιούς Έρωτόκρ., γονιώ Φορτουν.¹, γραφιάς Ασσίζ., ενιά Ροδολ., Θυσία Αβρ. (στίχ. 381)· νιά Εκατόλ. (ενώ ενέα Προδρ.), καλογοριά Ιμπ., Ανακάλ., Μαχαίρ. (ενώ καλογοραία Πωρικ., Διήγ. τετρ., Τριβ.), κονταριά Διγ. Esc., Τζάνες, κ.α. (ενώ κονταρέα Διγ., κονταρέα Διγ., Χρον. Μορ., Λίβ., Αχιλλ., Ιμπ.). Να προσθέσουμε ακόμα τα μεριά Φλώρ. 806, ωριός - ωριά Βελθ., Φλώρ., Ιμπ.

4. Συμπεράσματα.

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, ιδιαίτερα της 3.4, φαίνονται ίσως λίγα, νομίζω όμως ότι είναι αρκετά για να μας οδηγήσουν στα επόμενα συμπεράσματα:

α) Η συνίζηση των *e, i* απαντά και στον «Διγενή Ακρίτα», και στα «Προδρομικά». Ο Γ. Χατζιδάκις (MNE 1.352-353) την τοποθετεί «πολύ προ του 1' αιώνας»², ενώ ο Μαν. Τριανταφυλλίδης³ μετά τον 10. αιώνα. Είναι πάντως η συνίζηση των *e, i* παλαιότερη από τη στένωση του *e*.

β) Συνέπεια της συνίζησης των *é, í* στη νέα Ελληνική με τον δυναμικό τόνο είναι ο καταβίβασμός του τόνου τους στο επόμενο, ισχυρότερό τους φωνήεν.

γ) Στα δημώδη ποιήματα των πρώτων αιώνων της β' χιλιετίας απαντά και συνίζηση των τονισμένων *é, í*, καθώς όμως προχωρούμε σε νεότερες εποχές, η συνίζηση των *é, í* γίνεται όλο και πιο αραιή, ενώ αντίθετα πυκνώνει η παρουσία τύπων με συνιζανόμενα άτονα *e, i*, οι οποίοι αντικατέστησαν τους παλαιότερους τύπους με τα τονισμένα *é, í*. Στην ΚΝΕ και στα περισσότερα νεοελληνικά ιδιώματα ο τόνος βρίσκεται πάντοτε στο φωνήεν που ακολουθεί το συνιζανόμενο *i*.

δ) Η στένωση του *e* σε *e⁴* της νέας Ελληνικής θα μπορούσε πράγματι να θεωρηθεί ότι συνεχίζει την τροπή *e>i* της Δωρικής διαλέκτου και της μεταγενέστερης Ελληνικής, γιατί ίδια είναι η φύση του φαινομένου⁵.

1. Δεν μπορεί να είναι εντελώς αναμφισβήτητη η διάρθωση του γονέω Χρον. Μορ. Ρ 1387 σε γονιώ που προτείνεται στον Κριαρά, Λεξ., λ. γονιός.

2. Έτσι και ο Ν. Ανδριώτης, Έτυμ. Λεξ., λ. -ιά (1).

3. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική εισαγωγή, Αθήνα 1938 (= 'Απαντα, τόμ. 3., Θεσσαλονίκη 1981), σ. 34.

4. Όχι όμως και στις καταλήξεις -έα-ία, -έος-ίος ορισμένων νεοελληνικών διαλέκτων βλ. Γ. Χατζιδάκις, MNE 1.340, 2.199, 268, 272.

5. Andriotis, ό.π., 36. Με στένωση του *e* θα πρέπει να ερμηνευθούν και περιπτώσεις

ε) Επειδή ο τόνος της μεσαιωνικής και της νέας Ελληνικής είναι δυναμικός, δεν μπορεί, νομίζω, η στένωση του μεσαιωνικού και νεοελληνικού έ να αναχθεί στη στένωση του έ της αρχαίας Ελληνικής, στην οποία ο τόνος ήταν μουσικός. Θα πρέπει δηλαδή το μεσαιωνικό και νεοελληνικό έ να έγινε πρώτα e και κατόπιν ι.

στ) Με την έρευνά μας δεν βρήκαμε καμιάν περίπτωση καταβιβασμού του τόνου και στένωσης του έ σε κείμενα του 10.-12. μ.Χ. αιώνα¹. Θα μπορούσαμε λοιπόν να παραδεχτούμε ότι το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται τον 13. και πολλαπλασιάζεται τον 14. μ.Χ. αιώνα.

όπως πχ. ρούσιος (αντί ρούσεος) (λατ. *russeus* Κεδρηγός I 34, 21, που αναφέρονται στο Stamatios Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen ²1974, σ. 18.

1. Για το Διάνθορος του Διγ. Esc. βλ. Ιω. Καραγιάννη, ό.π., 153.